

Kultura materialna i duchowa utrwalona w mikrotoponimach

Zgodnie z definicją zawartą w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* (USJP 2003) *kultura* to „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, wytworzonego w ogólnym rozwoju historycznym lub w jego określonej epoce” (USJP II: 357). Ciągłość kultury na przestrzeni wieków gwarantuje tradycja przekazywania z pokolenia na pokolenie określonego zespołu wartości, idei, zachowań, poglądów i przekonań, z którym utożsamia się dana społeczność. Na tle innych zbiorowości szczególną dbałością o prawidłowy przebieg – jak określa to R. Mrózek (2003: 197) – „transmisji kulturowej” odznaczali się najstarsi członkowie wiejskich mikrowspólnot. W trakcie procesu socjalizacji najmłodszych mieszkańców wsi dbali oni o ukształtowanie tożsamości przyszłych pokoleń zgodnie z określonym układem kulturowym, którego podwaliny stanowiły m.in. wierność i świadomość szeroko pojętej tradycji oraz pamięć o minionych pokoleniach (por. Piechnik-Dębiec 2012: 311). Wychowanie w duchu poszanowania dla dziedzictwa kulturowego przodków zapewniło względną stabilność kultury ludowej, w tym gwary, do około połowy XX wieku. Później rozpoczął się proces transformacji społeczno-kulturowej polskiej wsi, który trwa do dziś. Choć, jak zauważyła m.in. H. Kurek (2014: 46), obecnie „tendencjom globalizacyjnym zaczynają się przeciwstawiać dążenia do regionalizacji, do świadomego manifestowania przynależności do ludowej tradycji własnego regionu i jeszcze części – do kultury społeczności macierzystej, lokalnej”, to jednak – jak stwierdza badaczka w innym miejscu – „zwrot ku regionalizacji nie jest [...] jednoznaczny” (Kurek 2014: 47). Stanowi on bowiem z jednej strony chęć powrotu do dziedzictwa przodków, a z drugiej – coraz częściej jest przejawem komercjalizacji. Potwierdza to chociażby wypowiedź jednej z mieszkanki wsi Klepaczka w gminie Wręczyca Wielka, w powiecie kłobuckim:

Jeśli chodzi o prawdziwe zwyczaje, kulture, to mnie się to kojarzy ze wspomnieniami, wspomnienia z dzieciństwa, z dziadkami, do tego się wraco¹. Wcześniej się dla samego gaika chodziło, bo tak wypadało. Teraz się chce odkurzyć zwyczaj, no i trochę na nim zarobić. Gaik, pierzorki, kolynda, comber babski to były zwyczaje mojej młodości, teraz to młodzież odbiło jako widowisko teatralne, dla nich to jest fajne, śmieszne. Zdjęcia natomiast smartfonami robię, ludzie się z tego cieszą, szczególnie starsi, ale z chwilą zamknięcia drzwi zamyka się temat. Jaż ja tu chciałam na wsi do tych pewnych tradycji wrócić, to się ze mnie śmieję, za wariację mnie mają.

Idea kultywowania ludowości w jej pierwotnym wydaniu, wierność tradycji i dbałość o szczegóły funkcjonują głównie w pamięci zbiorowej najstarszych członków mikrowspólnot. Niejednokrotnie w trakcie wspomnień mieszkańcy wsi przywołują na pamięć lokalne obiekty fizjograficzne o charakterze kulturowym, których już same nazwy archiwizują dziedzictwo materialne i duchowe określonej społeczności.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza wspomnianych nazw obiektów fizjograficznych w ujęciu etnolingwistycznym. Głównym celem pracy jest próba prezentacji tego, w jaki sposób nazwy terenowe (mikrotoponimy) utrwalają szeroko pojętą kulturę mieszkańców wsi.

Materiał badawczy stanowi ponad 1000 nazw obiektów fizjograficznych, które zgromadzono w latach 2011–2017 podczas prowadzenia eksploracji terenowej na obszarze 26 wsi gminy Wręczyca Wielka położonej w powiecie kłobuckim na północy województwa śląskiego². Ze względu na położenie administracyjny obszar ten mieści się w zasięgu występowania dialektu małopolskiego. Materiał onimiczny uzyskano na podstawie nieoficjalnych rozmów z najstarszym i średnim pokoleniem mieszkańców wspomnianej gminy. Do analizy włączono również informacje na temat poszczególnych obiektów terenowych, które wskazywali respondenci, oraz inne wypowiedzi o charakterze wspomnieniowym podane przez członków eksplorowanego obszaru, a gromadzone przez autora w latach 2011–2019.

¹ Wszystkie cytaty są autentycznymi wypowiedziami informatorów z obszaru gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim. Fonetyka zapisanych tekstów gwarowych została przedstawiona w zapisie uproszczonym. Szczegółową charakterystykę językową badanego obszaru autor zamieścił w odrębnym opracowaniu, zob. Jelonek 2018a: 50–53.

² Wyniki eksploracji terenowej opublikowano w pracy pt. *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka* (zob. Jelonek 2018b). Szczegółowe informacje na temat badanej gminy można znaleźć w opracowaniu pt. *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*, zob. Jelonek 2018a: 23–41.

W niniejszym artykule za *nazwy terenowe* uznano, za R. Mrózkiem (2005: 231–232), określenia niezamieszkałych – przynajmniej w trakcie aktu nominacji – obiektów fizjograficznych, np.: pól, łąk, lasów, dołów, wzniesień, których używają najczęściej mieszkańcy jednej wsi. Specyfiką mikrotoponimów jest to, że wspomniana kategoria nazw geograficznych funkcjonuje głównie w polszczyźnie mówionej. Podstawowa funkcja tych onimów polega na zaspokojeniu potrzeb mieszkańców w zakresie ich orientacji przestrzennej – najczęściej w granicach mikrowspólnoty. Nazwy terenowe mogą również w prosty sposób lokalizować, charakteryzować oraz informować o specyfice lokalnego obiektu terenowego (Jelonek 2014: 328).

Sposób analizy zgromadzonego materiału onimicznego wpisuje się w nurt badań onomastyki kulturowej i bezpośrednio łączy z problematyką językowego obrazu świata. Definicję JOS przyjęto za J. Bartmińskim (2009: 12). W interpretacji mikrotoponimów wykorzystano również koncepcję tzw. danych przyjęzykowych, których eksplikację także przyjęto za wspomnianym badaczem (Bartmiński 2009: 14).

Na temat kultury materialnej i niematerialnej członków wiejskich mikrowspólnot powstała do tej pory obszerna literatura. Za fundamentalne prace w tym zakresie należy uznać opracowania m.in. O. Kolberga³, K. Moszyńskiego (1929, 1934, 1939) i L. Stommy (1986). Cenne rozprawy na temat ludowości i jej przemian zawiera również periodyk „Etnografia Polska” (EP 1958–2019). Z nowszych opracowań w tym zakresie warto wymienić prace K. Gorlacha (2004), I. Bukraby-Rylskiej (2008) oraz K. Leśniak-Moczuk (2008). Na temat kultury ludowej okolic gminy Wręczyca Wielka pisali m.in.: R. Rok (1984, 2000), B. Pabian (2005), L. Pilecka (2008: 35–44; 2015) i T. Jelonek (2017). Warto również wspomnieć, że zjawiskiem charakterystycznym dla badanego obszaru jest spisywanie kronik poprzez poszczególne Koła Gospodyń Wiejskich. Rękopisy te zawierają wiele cennych informacji dotyczących kultury eksplorowanego regionu.

Na temat nazw geograficznych motywowanych czynnikami kulturowymi również ukazało się do tej pory wiele opracowań. Wśród nich można wymienić na przykład obszerny artykuł J. Miodka (1973) pt. *Nazwy miejscowe kulturalne. Postulaty klasyfikacyjne*. Analizę mikrotoponimów o podłożu kulturowym przeprowadzili m.in.: E. Rzetelska-Feleszko (1982), M. Kornaszewski (1986), R. Mrózek (1990, 2003, 2005), Z. Cygal-Krupa (2000), H. Kurek (2002), A. Piechnik-Dębiec (2012), T. Jelonek (2015a, 2015b, 2018a).

„Transmisja kulturowa” (Mrózek 2003: 197) w mikrotoponimii realizuje się w kilku aspektach. Z najprostszym z nich mamy do czynienia wówczas, kiedy

³ Szczegółową bibliografię *Dzieł wszystkich* O. Kolberga zawiera m.in. strona internetowa Instytutu im. Oskara Kolberga: <http://www.oskarkolberg.pl/pl-PL/Page/64> (dostęp: 4.08.2019).

w podstawie onomazjologicznej nazwy mieści się słownictwo dyferencyjne lub współnoodmianowe z zakresu szeroko pojętego dziedzictwa wsi. Kulturę materialną zakrepiła w mikrotoponimach potwierdzają m.in. nazwy związane z hodowlą zwierząt i uprawą roślin, np.: *Fazaniec* (łąka⁴; por. ap. gw. *fazan* 'ptak – bażant [...]', żyjący dziko lub hodowany' SGP PAN VII 463), *Kacze Łąki*, *Kozia Górka*, *Kozłowiec* (łąka), *Łazy* (łąka; por. ap. gw. *łazy* 'pastwiska' SGP III 69), *Pasterniki* (droga; por. ap. gw. *pasternik* 1. 'pastwisko, pastewnik'; 2. 'mały kawałek pastwiska przy wsi' SGP IV 50), *Ku Pastwie* (pole; por. ap. gw. *pastwa* 'pastwisko' MSGP 185), *Łączka*, *Przegon* (droga; por. ap. gw. *przegon* 'droga, którą przeganiano bydło' SGP IV 373), *Ściegna* (droga; łąka; por. ap. gw. *ściegno* 1. 'pastwa, łąka [...]; 2. 'droga polna [...]' MSGP 287), *Krowi Dół*, *Niwa* (pole), *Ogród* (pole), *Owsiska* (pole/łąka), *Jagły* (pole; por. ap. gw. *jagły* 'krupy jaglane, kasza jaglana t.j. [sic!] z prosa' SGP II 2018). W zgromadzonym materiale badawczym pojawiają się również nazwy związane z rybołówstwem, np.: *Stawiska*, *Stawki*, *Stawy*. Kolejną grupę mikrotoponimów tworzą określenia eksponujące elementy budownictwa użytkowego i sakralnego oraz urządzenia terenowe, np.: *Budy* (las; por. ap. gw. *buda* 'niewielkie pomieszczenie sklecone niestarannie z lichych materiałów, najczęściej z desek, gałęzi lub słomy' SGP PAN III 45–46), *Grobleka* (łąka), *Kaczmarka* (łąka/pole), *Kamieniaków Mostek* (droga), *Młynisko* (łąka), *Rybakówka* (łąka), *Przykop* (łąka; por. ap. gw. *przykopa* 'rów [...]' MSGP 277), *Koło Bożnicy* (droga/miejsce), *Krzyż koło Zabitego Chłopaka* (część lasu), *Krzyż Lemańskiego* (część lasu), *Krzyż Sawickiego* (część lasu), *Koło Fisiowej Kapliczki* (część lasu), *Koło Obrazka* (część lasu/droga/łąka/pole), *Kozioł* (las/łąka), *Matnia* (las). Bezpośrednio z budownictwem użytkowym mają również związek nazwy dróg, które utrwalają obraz wiejskich traktów, por.: *Asfaltowy Gościniec*, *Ciepany Dukt* (por. ap. gw. *ciepać* '[...] lekko lub niedbale coś upuszczać, rozrzucić, wyrzucić gdzieś, wrzucić do czegoś; odrzucać od siebie [...]' SGP PAN IV 342–343), *Deluśka*, *Furmańska Droga*, *Hasiówka* (por. ap. gw. *hasie* 'popiół' SGŚ 33), *Żwirówka*, *Kamienna Droga*. Obraz kultury przemysłowej, związanej z działalnością Częstochowskiego Obszaru Rudonośnego, archiwizują z kolei nazwy typu: *Biedaszyby* (pole), *Hałda* (pagórek), *Kopalnia* (pole), *Mała Hałda* (pagórek), *Prażaki* (las/łąka), *Prażalnia* (pole).

W dużo mniejszym stopniu podstawy onomazjologiczne nazw terenowych zawierają słownictwo związane z szeroko pojętą kulturą duchową. W zgromadzonym materiale badawczym potwierdzają to mikrotoponimy eksponujące religijność i wierzenia mieszkańców wsi, np.: *Święta Łąka*, *Święte Łąki*, *Ogrojec* (pole), *Boża Męka* (droga), *Czartowiec* (pole), *Piekło* (las), *Zwodzijas* (głaz/pole). Z kulturą duchową, a przede wszystkim z mentalnością najstarszych członków

⁴ Informacje o typie obiektu fizjograficznego podano tylko przy tych mikrotoponimach, przy których tego typu danych nie można wywnioskować z kontekstu.

wiejskich mikrowspólnot mają również związek nazwy, które uwypuklają szczególną rolę, jaką odgrywały dla społeczności wsi pozyskiwanie i podział pól, np.: *Dodatki* (pole), *Dzielnica* (droga), *Ogólność* (łąka), *Przydatki* (łąka/pole), *Przymiarki* (pole), *Przypusty* (pole), *Sporna Miedza*.

Na podstawie przytoczonych dotychczas nazw można stwierdzić, że dokumentują one elementy krajobrazu kulturowego gminy Wręczyca Wielka. Szczególnie cenne są te mikrotoponimy, które funkcjonują mimo zaniku desygnatów kulturowych. Choć szczegółowe informacje na temat nazw i obiektów posiadają jedynie najstarsi mieszkańcy wsi, to jednak popularność omawianych struktur nazewniczych wśród średniego pokolenia, a nawet – wśród dzieci, pozwala przypuszczać, że mikrotoponimy, po pierwsze, będą nadal pełniły funkcję identyfikacji obiektów, a po drugie – w pewnym stopniu będą dokumentowały na płaszczyźnie polszczyzny mówionej stopień rozwoju cywilizacyjnego naszych przodków.

H. Pelcowa (2010: 69) podkreśla, że

każde słowo jest powiązane niemi zależności nie tylko z desygnatem, ale i z innymi nazwami i elementami otaczającej rzeczywistości, a zatem w sposób wyraźny uwikłane w kontekst kulturowy. Jest częścią sposobu myślenia i postrzegania świata przez mieszkańców regionu, dlatego też w obrazie gwarowym trzeba uwzględnić nie tylko słowo, ale także jego strukturę, pokazać szerszy kontekst kulturowy i charakter nazywanego desygnatu.

Uwzględnienie w analizie mikrotoponimów postulatów badaczki znacznie poszerza wiedzę na temat samej nazwy i desygnowanego przez nią obiektu. Mieszkańcy wsi poproszeni o wskazanie motywacji semantycznej mikrotoponimu zazwyczaj nie ograniczają się do krótkiej odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego obiekt X nazywa się «X»?”. Przywołują oni szeroki kontekst, który uwzględnia nie tylko przyrodniczą specyfikę desygnatu, ale również informacje na temat tła historyczno-kulturowego pola, łąki, lasu, duktu itp. Z wielu wypowiedzi gwarowych, które dotyczą bezpośrednio mikrotoponimów, można uzyskać dodatkowo cenne informacje na temat kultury materialnej i duchowej mieszkańców wsi. I tak podczas omawiania nazwy dołu *Gliniak* jedna z respondentek zwróciła uwagę na praktyczne wykorzystanie gliny w budownictwie wiejskim, por.

No ten Gliniog nasz. U nas był Gliniok, to była łonka, wybrali taki dół, bo tam wybierali glinę i dlatego jez nazwany Gliniok. A później dzieci wiejskie uczyły się pływać w tym Glinioku. A ta glina była poczebna na klepiska, na miyszkania, polepy robili. Downij tag robili. I później się wszyscy chodzili kompać do Glinioka, cegły też wypalali z gliny.

Podczas przywołania nazwy części lasu *Błękitny Krzyż* mieszkanka Kulej wyeksponowała z kolei tradycję upamiętniania tragicznie zmarłych osób przez stawianie kapliczek lub krzyży przydrożnych, por.

Przeważnie jeżeli som te kapliczki czy łobroski, to tam ktoś zginął. Tam był zabity facet, był pochowany tam. Ktoś postawił, to od Nicponiów, od Jarzymboskij. Na niebiesko pomalowany i dlatego był błynkitny, przy samyjd drodze. To jez od Jarzymboskich, od Nicponiów jakiś wujek pochowany. Zabity był, potem postawiony był krzyż i omalowany na niebiesko. Downij nie było niebieskiego, tyko był błynkitny, nie mówili niebieski tyko błynkitny i zostół Blynkitny Krzyż. To jes w kierunku na Łepki.

Inna respondentka, mieszkanka Klepaczki, w trakcie omawiania nazwy łąki *Koło Studziynki* zwróciła uwagę na konstrukcję dawnych studni oraz tradycję kiszenia kapusty w beczkach, por.

Koło Studziynki jes tako nazwa. W okresie miyndzywojennym, okupacji i krótko po na łonce Ku Pastfie było źródło wody. Wykopano tam studnie, nie była to współczesna wersja studni, a raczej głymbokie zagłymbienie, dół wyłożony drewnianymi belami. Używano stamtond wody do pojenia bydła. W tym miyjscu czynsto jesieniom zakwaszano całe główki kapusty. Późnij, po wojnie, zasypano ten dół. Pozostało tyko takie zagłymbienie, zaniżenie. Ale nazwa pozostała.

Ludowe przepowiadanie pogody zostało utrwalone natomiast w nazwie *Bartyzelowe Źródełko*, por.

Bartyzelowe Źródełko, tam jes czysto woda, źródółko jez na polu Bartyzela. To u mojegół dziadka na polu. Tam była tako rynna od studni i tam sie wode brało. Jes cało historia z tym źródółkiem. Nigdy deżdż nie przyjdzie od północy, nie przyjdzie żodno burza, bo jez Źródełko Bartyzela. Chmura nie przekroczy, sprawdzalam przez ileż lot. Každy deszcz przyjdzie od Josiynia.

Tradycję pożegnania zmarłego członka mikrowspólnoty z wsią archiwizuje mikrotoponim *Obrazek Opłacinowy*, por.

Obrozeg Opłacinowy to pod Łepkami. To tam jak pogrzeb szed, bo uczestniczyłem, nie, to tam sie akurat kondugd zaczymywoł dalyj [...] prowadzili ciało, to tam zawsze stali, pożegnanie robili z wioskom, modlili sie i jechali do kościoła.

Przy okazji omawiania nazw pól i łąk, które bezpośrednio wskazują na właściciela obiektów, np.: *Kłobusińskiego*, *Wernerowe*, *Antkowe*, mieszkańcy na przykład Truskolas i Klepaczki zwracają uwagę na tradycję zanoszenia drewnianych krzyżyków w Wielki Piątek m.in. na pola uprawne, por.

W Wielki Piątek przed wschodem słońca to czeba było iść, zносиło się krzyżyki zrobione z palmy, co się świyńciło w Niedziele Palmowom. Kładło się na podwórku, koło płotu się wraziło, na pole w zymie, koło chałupy. Krzyżyki miały być ochronom przed burzami, ulewami, gradem. No miały zapobiegać kataklizmom na cały rok.

Na podstawie przytoczonych nazw i wypowiedzi gwarowych można stwierdzić, że dane pozasystemowe, które towarzyszą analizie mikrotoponimów i stanowią uzupełnienie wiedzy na temat lokalnych obiektów fizjograficznych, przywodzą na pamięć nie tylko miejsca związane z kulturą rolną, hodowlaną, przemysłową, ale również wiele obyczajów, poglądów i wierzeń, a ponadto uwy-puklają sposób myślenia właściwy dla mieszkańców wsi. Tradycje te są „skom-presowane” w nazwie obiektu, a kluczem do ich uzyskania, dostępu jest rozmowa z najstarszymi autochtonami.

Analizując sposoby utrwalania kultury materialnej i duchowej za pośred-nictwem mikrotoponimów, warto również zwrócić uwagę na to, że sama tradycja przekazywania lokalnego systemu nazewniczego z pokolenia na pokolenie rów-nież stanowi element kultury duchowej mieszkańców wsi. Ponieważ mikroto-ponimy funkcjonują głównie w polszczyźnie mówionej, przekaz zakodowanych w nich treści kulturowych odbywa się przede wszystkim drogą ustną. Potwierdza to wypowiedź jednej z respondentek:

To sie tak z dawien dawna na te pola tag mówi, tak sie je nazywa. To tak z ojców na dzieci przechodzi. Nasze ojcowie tak mówili, my mówimy i nasze dzieci tak też mówiom.

Trwałość mikrotoponimów na badanym obszarze, a tym samym ustną tradycję przekazu ludowego nazewnictwa, potwierdzają również dane z matryc i tzw. maszynopisów profesorskich Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, która w latach 60. i na początku lat 70. XX wieku prowadziła rozległą eksplorację terenową m.in. na obszarze powiatu kłobuckiego, któremu – jak już wspomniano wcześniej – administracyjnie podlega badana gmina. Choć zgromadzone przez eksploratorów w latach 60. dane na temat sys-temu mikrotoponimicznego gminy Wręczycza Wielka są wybiórcze (np. przy nie-których wsiach nie zanotowano ani jednego mikrotoponimu), to jednak porów-

nianie pierwotnego materiału z bazą nazw terenowych zgromadzoną w latach 2011–2017 potwierdza trwałość wielu struktur nazewniczych, np.: *Przydatki* (łąka/pole), *Pastwy* (łąka), *Bieżeńskie* (łąka/pole), *Żwirownia* (pole), *Dębowa Góra*, *Jesion* (las), *Uchody* (część lasu), *Jeziórka*, *Urbaniec* (łąka), *Koło Studzienek* (łąka), *Trzeboń* (las).

Na koniec warto również zwrócić uwagę na wskaźniki gramatyczne, które mogą sygnalizować pewną tradycję nazewniczą (por. Jelonek 2018c: 55). W systemie mikrotoponimicznym gminy Wręczyca Wielka dużą produktywnością cieszą się nazwy z sufiksem *-owizna*. Jak zauważyła m.in. A. Kowalska (2011: 64), są one typowe dla staropolszczyzny, traktuje się je jako nazwy spadków. Do grupy określeń ze wspomnianym sufiksem można zaliczyć następujące nazwy terenowe, por.: *Cichoniowizna* (pole), *Dymarczykowizna* (pole), *Kowalowizna* (pole). W pamięci zbiorowej mieszkańców badanej gminy obiekty oznaczane przez wymienione mikrotoponimy funkcjonują jako te, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie. Potwierdzają to informacje uzyskane od autochtonów, np.

A na przykład tu jak Dymarczyki, to na to pole mówili Dymarczykowizna, nie. Do ty pory mówiom. Łoni już nie żyjom, ale Dymarczykowizna została.

Głównym celem niniejszego artykułu była próba prezentacji tego, w jaki sposób nazwy terenowe archiwizują kulturę materialną i duchową mieszkańców wsi. Najprostszym sposobem zakodowania treści kulturowych jest wybór takiej podstawy onomazjologicznej mikrotoponimu, która stanowi element słownictwa z zakresu kultury rolnej, hodowlanej, przemysłowej, a także leksykę związaną z szeroko pojętą komunikacją oraz religią i wierzeniami mieszkańców wsi. Zakres wiedzy na temat tradycji członków mikrowspólnoty znacznie się poszerza, kiedy w analizie uwzględnimy nie tylko samą nazwę, ale również wypowiedzi gwarowe rdzennych mieszkańców, które bezpośrednio dotyczą desygnowanego obiektu. Wówczas otrzymujemy szczegółowe dane o wybranych elementach kultury materialnej i niematerialnej mieszkańców wsi. Za komponent kultury duchowej członków wiejskich mikrowspólnot należy również uznać ustną tradycję przekazywania z pokolenia na pokolenie poszczególnych składników systemu mikrotoponimicznego. Potwierdza to w pewien sposób produktywność sufiksu *-owizna*, który nie tylko wprowadza nazwy obiektów fizjograficznych będących spadkami, ale również eksponuje ich „wiek”. Na koniec warto podkreślić, że zarówno same mikrotoponimy, jak i dane pozasystemowe utrwalają fonetyczne i leksykalne cechy gwarowe, które także stanowią ważny element szeroko pojętej kultury członków mikrowspólnot. Nie ulega zatem wątpliwości, że nazewnictwo terenowe w pewnym stopniu przyczynia się do ocalenia krajobrazu kulturowego dawnej wsi.

Bibliografia

- Bartmiński J., 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bukraba-Rylska I., 2008, *Socjologia wsi polskiej*, Warszawa.
- Cygal-Krupa Z., 2000, *Nazwy kulturowe i dzierżawcze w mikrotoponimii wsi Porąbka w parafii Dobra (pow. limanowski)*, „Onomastica” XLV, s. 107–114.
- EP, 1958–2019, W. Dynowski, W. Paprocka, I. Kabzińska, J. Derlicki, J. Mroczkowska (red.), „Etnografia Polska” t. I–LXIII.
- Gorlach K., 2004, *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Warszawa.
- Jelonek T., 2014, *Miejsce i funkcja mikrotoponimów w ludowym obrazie świata (na przykładzie nazw terenowych Truskolas i wsi okolicznych w powiecie kłobuckim)* [w:] M. Rak, K. Sikora (red.), *Badania dialektologiczne. Stan. Perspektywy. Metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27–28 września 2013 r.*, Kraków, s. 323–330.
- Jelonek T., 2015a, *Językowo-kulturowy obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych elementami środowiska naturalnego oraz czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)* [w:] M. Pachowicz (red.), *Żywa gwara. Rozważania o gwarach polskich na początku XXI wieku*, Tarnów, s. 77–86.
- Jelonek T., 2015b, *Obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)* [w:] U. Sokółska (red.), *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Białystok, s. 529–540.
- Jelonek T., 2017, *Przemiany kulturowe wsi z perspektywy jej autochtonów (na przykładzie nieoficjalnych wypowiedzi mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i miejscowości okolicznych)*, „Perspektywy Kultury” nr 16 (1/2017), s. 135–160.
- Jelonek T., 2018a, *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*, Kraków.
- Jelonek T., 2018b, *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka*, Kraków.
- Jelonek T., 2018c, *Stare i nowe w mikrotoponimii*, „Słowo. Studia językoznawcze” 9/2018, s. 49–57.
- Kornaszewski M., 1986, *W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje*, „Onomastica” XXX, s. 5–15.
- Kowska A., 2011, *Apelatywne nazwy miejsc w dialektach polskich. Derywacja sufiksalna*, Poznań.
- Kurek H., 2002, *Językowy obraz Podkarpacia (na przykładzie mikrotoponimii Dukieliszczyzny)* [w:] M. Skarżyński, M. Szpiczakowska (red.), *Rozmaitości językowe ofiarowane prof. dr hab. Januszowi Strutyńskiemu z okazji Jego jubileuszu*, Kraków, s. 139–164.
- Kurek H., 2014, *Tożsamość kulturowa polskiej wsi w epoce globalizacji i przemian społeczno-ekonomicznych* [w:] M. Rak, K. Sikora (red.), *Badania dialektologiczne. Stan. Perspektywy. Metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27–28 września 2013 r.*, Kraków, s. 45–54.

- Leśniak-Moczuk K., 2008, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, Rzeszów.
- Miodek J., 1973, *Nazwy miejscowe kulturalne. Postulaty kwalifikacyjne*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” IX, s. 123–153.
- Moszyński K., 1929, *Kultura ludowa Słowian, cz. 1: Kultura materialna*, Kraków
- Moszyński K., 1934, *Kultura ludowa Słowian, cz. 2: Kultura duchowa, z. 1*, Kraków.
- Moszyński K., 1939, *Kultura ludowa Słowian, cz. 2: Kultura duchowa, z. 2*, Kraków.
- Mrózek R., 1990, *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku*, Katowice.
- Mrózek R., 2003, *Mikrotoponimy jako językowe wyznaczniki przestrzeni kulturowej* [w:] Z. Kaleta (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, Warszawa, s. 196–202.
- Mrózek R., 2005, *Nazwy terenowe* [w:] E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Kraków, s. 231–257.
- MSGP, 2009, J. Wronicz (red.), *Mały słownik gwar polskich*, Kraków.
- Pabian B., 2005, *Dziedzictwo kulturowe częstochowskiego. Wierzenia, zwyczaje i obrzędy rodzinne*, Wrocław.
- Pelcowa H., 2010, *Specyfika i tożsamość gwarowa regionu* [w:] H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz (red.), *Studia Dialektologiczne IV*, Kraków, s. 63–69.
- Piechnik-Dębiec A., 2012, *Mikrotoponimia okolic Zakliczyna nad Dunajcem w ujęciu etnolingwistycznym* [w:] M. Pachowicz, K. Choińska (red.), *Mundus Verbi. In honorem Sophiae Cygal-Krupa*, Tarnów, s. 305–314.
- Pilecka L., 2008, *Historia miejscowości* [w:] Pilecka L., Roszak B., Wrzesiński S., *Truskolasy dawniej i dziś*, Truskolasy, s. 18–44.
- Pilecka L., 2015, *Tradycje ligoniowskie. W stulecie pobytu Stanisława Ligonia w Truskolasach*, Truskolasy.
- Rok R., 1984, *Sztuka ludowa województwa częstochowskiego. Informator*, Częstochowa.
- Rok R., 2000, *Kilka uwag o kulturze ludowej wsi częstochowskiej z przełomu XIX i XX wieku*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, s. 201–211.
- Rzetelska-Feleszko E., 1982, *Semantyczne motywacje nazw geograficznych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace językoznawcze” nr 8, s. 83–87.
- SGP PAN, 1977–2019, *Słownik gwar polskich*, t. I–X (z. 1–33) (*a – iżyna*), Źródła i t. I, M. Karaś, J. Reichan (red.), t. II–V, J. Reichan, S. Urbańczyk (red.), t. VI, J. Okoniowa, J. Reichan (red.), t. VII–IX, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.), z. 29, B. Grabka, R. Kucharzyk, J. Okoniowa, J. Reichan (red.), od z. 30, B. Grabka, R. Kucharzyk (red.), z. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, od z. 2 – Łódź, t. III, Wrocław – Warszawa – Kraków, od t. IV – Kraków.
- SGP, 1900–1911, J. Karłowicz (red.), *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Kraków.
- SGŚ, 1996, A. Czajkowski, I. Czajkowska, D. Klukowska (red.), *Słownik gwary śląskiej*, Katowice.
- Stomma L., 1986, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku*, Warszawa.
- USJP, 2003, S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa.
- www.oskarkolberg.pl/pl-PL/Page/64 (dostęp: 4.08.2019).

Material and spiritual culture sustained in microtoponyms

Summary

The main purpose of this article is the attempt of establishing how geographical names sustain material and spiritual culture of inhabitants of the village. The analytical basis of the text is more than 1000 microtoponyms from the area of Wręczycy Wielka (Kłobuck, Silesian Province) which were collected from 2011 to 2017 during the geographical exploration. The analysis of the inquiring sight also contains explanations of each names pointed by aboriginal inhabitants of the village. In the first part of the article the author shortly presents linguistic-cultural changes which began at the rural area after the Second World War and which have lasted to these days. The second part of the article is the analytical part. The author concentrates on the ways of sustaining cultural content by means of microtoponyms.

Keywords: material and spiritual culture, microtoponyms, geographical names, cultural onomastica, linguistic image of the world

Słowa kluczowe: kultura materialna i duchowa, mikrotoponimy, nazwy terenowe, onomastyka kulturowa, językowy obraz świata